

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 60

door **WILLEM TIP**

Scheiding van bedrijfsleiding en werknemers

De Zaanse industrialisering van 1870 voltrekt zich binnen een generatie. Binnen vijftig jaar veranderen de dorpen langs de Zaan volledig van aanzicht. Hout verdwijnt voor steen. De directeurs bouwen zich moderne nieuwe huizen. Weldra spreekt men in Zaandam van de 'fluwelen Westzijde'. Erachter komen, dicht aaneen geschaard de arbeiderswoningen. Kleine woningen, vanaf 1901 gebouwd volgens de hoognodige regels van de Woningwet. Voorheen, tot aan de industrialisering kwamen de bedrijfsleiding en de arbeiders elkaar nog geregeld tegen op straat. Dat is nu afgelopen. Ieder heeft zijn eigen wereld. De arbeidsomstandigheden in de oude Zaanse molens, voor zover nog in gebruik, zijn niet gunstig. Het werk is er gevaarlijk, de winters zijn er koud, de werktijden ongeregeld. Het aantal mensen in een molen is echter klein. Men kent elkaar. Problemen worden ter plaatse opgelost voordat ze uit de hand kunnen lopen.

In de nieuwe fabrieken zijn de werkomstandigheden niet gunstiger. Het parlement houdt in 1891 een enquête. Ze laat voor de Zaanstreek geen aantrekkelijk beeld zien. De vrouwenarbeid is weliswaar beperkt. Er is echter nog altijd veel kinderarbeid. Vooral jongens worden veel te snel van school gehaald. De lonen in grote bedrijven liggen hoger dan die in de kleine bedrijven. Daar tegenover staat dat de werkdruk in de grote bedrijven altijd hoog is. In kleine bedrijven wisselt hij nog wel eens. Overal is de werkweek lang, minstens twaalf uur per dag. Een werkweek kan tot negentig uur uitlopen.

In de grote fabrieken en op de houtwerven is bovendien de leiding meestal ver weg. Moeilijkheden zijn niet meer eenvoudig te bespreken. De arbeiders beginnen zich te verenigen om over hun rechten te kunnen onderhandelen en ze zo nodig af te dwingen.

Vakverenigingen

De eerste vakverenigingen ontstaan in de jaren '70: het ANWV (Algemeen Nederlands Werklieden Verbond, 1871), Patrimonium (protestants, 1875) en de RK Volksbond (1888). Ze zijn nog niet typisch socialistisch. Het echte socialisme vindt in de Zaanstreek vooral ingang door het werk van Domela Nieuwenhuis. In 1881 wordt de Sociaal Democratische Bond opgericht. Na enige tijd neemt Domela Nieuwenhuis in de bond de leiding van H. Gerhard over. Er begint nu een periode van heftige actie. De bond heeft ook een grote invloed op de vakbeweging, het Nationaal Arbeids Secretariaat. Weldra ontstaan overal plaatselijke afdelingen, ook in Westzaan (1897). Tegen het anarchisme van de bond rijst echter verzet. De oprichting van de SDAP (1894) luidt het streven in naar meer democratische en parlementaire vormen van socialisme. De werkstaking wordt echter ook als politiek strijdmiddel steeds vaker gebruikt. Tegenover het NAS richt men uiteindelijk in 1906

Foto: Westzaanse Digitale Beeldbank

de socialistische vakcentrale NVV op. In 1908 volgt de oprichting van de Christelijke, in 1910 van de Katholieke vakcentrale.

Stakingen

De eerste Zaanse vakvereniging ontstaat in 1885 in Wormerveer: De houtbewerkersvereniging 'Door Vereniging tot Verbetering'. In 1892 volgt de vereniging van bootwerkers 'Eensgezindheid'. In 1897 zien het Plaatselijk Arbeids Secretariaat Westzaan en het PAS Zaanstreek het licht. Vanaf dat jaar horen we ook geregeld van stakingen. Vooral in de snel groeiende houtbewerking is het lang onrustig.

Enkele stakingen uit deze onrustige periode: in 1897 bij Oliefabriek de Engel te Wormerveer; in 1899 bij Oliefabriek Het Hart in Zaandam; in 1899 bij Stoomrijstpellerij De Unie in Wormerveer; in 1901 bij Het Hart; in 1903 bij Machinefabriek Westermann te Zaandam; in 1903 algemene spoorwegstaking; in 1907 staking bij Verwers Drukkerij te Wormerveer; in 1912, 1913, 1914 stakingen in de houtbewerking te Zaandam.

Bij de staking in 1914 komt de eerste socialistische burgemeester van Zaandam, Ter Laan, in het geweer. Hij stuurt een grote groep stakingsbrekers terug omdat ze niet beschikken over de juiste papieren.

Sociale wetgeving

In de politiek rijst snel het inzicht dat de werkomstandigheden in veel bedrijven onduelbaar zijn. Rond de eeuwwisseling wordt in hoog tempo sociale wetgeving ingevoerd. De arbeidswet ziet het licht in 1889, de veiligheidswet in 1895, de ongevallenwet en de woningwet in 1901, de wet op de arbeidsovereenkomst in 1907. De ziektewet en de invaliditeits- en ouderdomswet volgen in 1913 onder minister Talma,

een predikant die in de verkiezingen nog de socialist Troelstra versloeg. Tussen 1911 en 1920 worden overall CAO's ingevoerd die zorgen voor geregelde en betere arbeidsvoorwaarden.

De sociale wetgeving is hard nodig om negentiende eeuwse misstanden uit te bannen. Ze blijkt even onmisbaar in de depressiejaren na 1930. Op het dieptepunt in 1936 is een derde van de Nederlandse beroepsbevolking werkloos. De Zaanstreek vertoont overigens in deze moeilijke jaren een minder ongunstig beeld. Veel jonge bedrijven in de voedingsmiddelen-industrie blijken de algemene teruggang goed te kunnen doorstaan. Dat geldt ook voor een metaalbedrijf als de Artillerie Inrichtingen.

Openbare nutsvoorzieningen

Gelijk op met de industrialisering gaat de snelle invoering van moderne voorzieningen zoals gas, water en

elektriciteit. De telegraaf komt het eerst. De masten met telegraafdraden verschijnen al in 1859.

Het gas volgt. In 1860 sticht Wormerveer zijn gasfabriek, in 1861 is Zaandam zo ver. Het eerste doel van beide gemeenten is een betere straatverlichting langs de Lagedijk.

Westzaan krijgt zijn aansluiting op het Zaandamse gas veel later (1914). De mogelijkheden van een straatverlichting met gas worden in het dorp wel bestudeerd, maar blijken te duur. Van de duizend gulden die een moderne straatverlichting in 1900 moet kosten heeft de gemeente Westzaan maar vierhonderd gulden beschikbaar. De Westzaanse Vereniging voor de Straatverlichting blijft zijn ouderwetse olielampen nog tot 1913 bijvullen.

Aan de Lagedijk verrijzen intussen de masten van de Bell Telefoon Maatschappij (concessie in 1882).

Open atelier

Vanaf 29 september 2010 zal kunstenaar Renate Gerritse haar atelier op woensdagen van 13.30 tot 16.30 uur openstellen voor belangstellenden.

Zij schildert sinds zestien jaar abstract en figuratief op doeken en panelen met acrylverf, ecoline en olie. Zij schildert voorwerpen en boetseert. In opdracht maakt zij portretten zowel van mensen als van dieren.

Een selectie van haar kunstwerken is te zien op de Kunst10daagse van 22 tot 31 oktober 2010 in Bergen. Adres: Beemsterlaan 15

Adres atelier: Weiver 5, 1551 SC Westzaan
Website: www.renategerritse.nl